

Sylwia Rabczak

**RODZINA FUNKCJONALNA A DYSFUNKCJONALNA
W PROCESIE KSZTAŁTOWANIA NOWYCH
JEDNOSTEK SPOŁECZNYCH**

Wstęp

Istotę niniejszego artykułu stanowi spojrzenie na rodzinę, która jest podstawowym elementem w procesie socjalizacji i tworzenia nowych członków społeczeństwa. Z punktu widzenia socjologicznego to właśnie rodzina stanowi najważniejszą grupę społeczną, w niej bowiem dokonuje się własne poznanie i późniejsze ukształtowanie nowej jednostki społecznej. W przedstawionym artykule omówiono definicyjne ujęcia rodziny, a także opisano podstawowe funkcje, jakie każda rodzina powinna spełniać. Artykuł nakreśla również podział na różne typy rodzin, a wśród nich coraz częściej spotykane rodziny rozbite oraz patchworkowe. Jego treść zawiera ponadto odniesienie do rodzin dysfunkcyjnych, które nie wypełniają należycie swoich funkcji lub te funkcje są u nich zaburzone. Przedstawia też przyczyny dysfunkcji związane z uwarunkowaniami wewnątrzrodzinnymi, jak również te wynikające z makrostruktury społecznej. Artykuł poświęcony jest ponadto formom i symptomom dysfunkcji obserwowanym we współczesnych rodzinach oraz ich wpływowi na kształtowanie się nowych jednostek społecznych.

Rodzina w ujęciu definicyjnym

Rodzina stanowi pierwsze, naturalne środowisko człowieka, w którym zachodzi proces socjalizacji pierwotnej, jej członek uczy się rozumieć świat i zachodzące

w nim prawidłowości. „Rodzina tworzy bowiem najbardziej podstawową rzeczywistość człowieka”¹.

Autorzy zajmujący się socjologią rodziny oraz szeroko pojętą problematyką wychowania podają wiele definicji rodziny w zależności od tego, jaki jej aspekt jest dla nich najistotniejszy. Norman Goodman uważa, że „rodzina to stosunkowo trwała grupa złożona z jednostek połączonych pochodzeniem, małżeństwem lub adopcją”². Według Zbigniewa Zaborowskiego „rodzina stanowi pierwszą i podstawową grupę, w której dziecko rozwija się fizycznie i psychicznie. Stosunki łączące dziecko z rodzicami są relacjami totalnymi, gdyż funkcjonują na wielu płaszczyznach, m.in. emocjonalnej, społecznej, wychowawczej, ekonomicznej”³.

Inną definicję rodziny podaje m.in. Franciszek Adamski, określając ją jako grupę społeczną, „którą wyróżnia spośród innych grup współwystępowanie następujących cech: wspólne zamieszkanie członków, wspólne nazwisko, wspólna własność, ciągłość biologiczna oraz wspólna kultura duchowa”⁴.

Z kolei Małgorzata Łączkowska podaje cztery główne aspekty rodziny:

- „rodzina jest jedyną grupą społeczną opartą na czynnikach biologicznych i naturalnych, w której więzy miłości i pokrewieństwa nabierają najważniejszego znaczenia;
- rodzina jest jedyną grupą zbudowaną na miłości, gdzie prawo interwencji wyjątkowo dla jej wzmocnienia;
- rodzina tworzy najmniejszą społeczność ludzką, najbardziej naturalną i konieczną, wcześniejszą czasowo od państwa i innych grup ludzkich;
- rodzina w każdym społeczeństwie i każdym czasie ujawnia swe znaczenie dla harmonijnego rozwoju osobowości człowieka oraz tworzonych przez niego struktur społecznych”⁵.

Pojęcie rodziny określa także Powszechna Deklaracja Praw Dziecka ONZ. Głosi ona, że „rodzina jest naturalną i fundamentalną jednostką społeczeństwa i podlega ochronie ze strony społeczeństwa, jak i państwa”⁶.

Z przytoczonych definicji wynika, że członkowie rodziny w różny sposób są od siebie zależni i uzupełniają się wzajemnie poprzez wypełnianie przypisanych

¹ K. Wałęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz struktury rodziny w świetle współczesnej literatury psychologicznej*, „Folia Psychologica” 2009, nr 13, s. 29.

² M. Jankowska, *Wychowanie jako system wzajemnych oddziaływań rodziców i dzieci*, „Fides et Ratio” 2015, nr 1(21), s. 6.

³ *Ibidem*.

⁴ U. Gruca-Miąsik, *Dziecko i rodzina: społeczne powinności opieki i wychowania*, Rzeszów 2007, s. 12.

⁵ M. Jankowska, *Wychowanie...*, s. 6.

⁶ U. Gruca-Miąsik, *Dziecko i rodzina...*, s. 11.

im ról. Rodzina oddziałuje na jednostkę, a także jednostka ma wpływ na funkcjonowanie całej rodziny. Można zatem stwierdzić, iż od tego, jaka jest rodzina, zależy cały proces wychowawczy, rozwój osobowości dziecka oraz jego przyszłe funkcjonowanie w społeczeństwie. To właśnie w rodzinie dziecko uczy się norm i zasad oraz kształtuje system wartości⁷.

Funkcje rodziny

Każda rodzina ma do spełnienia określone cele, które wynikają z jej pozycji w społeczeństwie. Jej trzy podstawowe funkcje to prokreacyjna, polegająca na utrzymaniu ciągłości gatunku ludzkiego, socjalizacyjna – przygotowanie jednostki do życia w społeczeństwie, a także ekonomiczna, mająca na celu zapewnienie członkom rodziny odpowiednich warunków bytowych⁸.

Funkcje rodziny ściśle wiążą się z jej strukturą, z układem ról oraz pozycji społecznych. Rodzina i jej funkcje zakładają podmiotowość rodziców, dzieci i innych członków, a także tworzenie warunków do doświadczania siebie i świata, osiągnięcia dobra osobistego i wspólnego⁹.

W literaturze dotyczącej zagadnień związanych z rodziną wskazuje się wiele funkcji rodziny. Najczęściej wymieniane to:

- reprodukcyjna – podtrzymanie biologicznej ciągłości społeczeństwa poprzez wydawanie na świat potomstwa,
- socjalizacyjna – zapewnianie ciągłości kultury; rodzina jest pierwszym miejscem, w którym jednostka poznaje język, normy i obyczaje,
- opiekuńcza – zabezpieczanie dzieci w związku z ich brakiem samowystarczalności, zapewnienie im bezpieczeństwa,
- emocjonalna – dostarczanie emocjonalnego wsparcia członkom rodziny, zaspokajanie potrzeby miłości,
- seksualna – rodzina jest instytucją regulującą stosunki seksualne,
- ekonomiczna – zapewnianie swoim członkom zasobów materialnych; członkowie rodziny mają wyznaczony odpowiedni zakres działań gospodarczych,
- stratyfikacyjna – wyznaczanie odpowiedniego statusu społecznego swoim członkom,
- identyfikacyjna – określanie miejsca jednostki w społeczeństwie; stanowi punkt życiowego startu, decyduje o możliwościach; jednostka jest identyfikowana przez pryzmat pochodzenia rodziny,

⁷ M. Jankowska, *Wychowanie jako...*, s. 7.

⁸ B. Krzezińska-Żach, *Pedagogika rodziny. Przewodnik do ćwiczeń*, Białystok 2007, s. 25–26.

⁹ U. Gruca-Miąsik, *Dziecko i rodzina...*, s. 15.

- integracyjno-kontrolna – kontrola działań członków rodziny poprzez organizację ich życia w myśl ustalonych zasad i reguł,
- rekreacyjno-towarzyska – zagospodarowanie członkom rodziny czasu wolnego, organizacja rozrywki i wypoczynku¹⁰.

Rodzaje rodzin

Klasyfikacja rodzin jest dokonywana ze względu na określone kryterium. Biorąc pod uwagę strukturę rodziny oraz jej kompletność, możemy wyróżnić rodziny pełne, niepełne, zdekompletowane, rozbite oraz zrekonstruowane¹¹.

Rodzina pełna w powszechnej opinii uchodzi za normę społeczną. Opiera się ona na nierozzerwalnym związku małżeńskim składającym się z rodziców i dzieci.

O rodzinie niepełnej możemy mówić w sytuacji, gdy tylko jedno z rodziców zajmuje się domem i wychowywaniem dzieci, np. jest to matka niezamężna z dzieckiem. Rodziny zdekompletowane to rodziny, których kompletność uległa dekonstrukcji, np. z powodu śmierci, rozwodu bądź separacji. Termin „rodzina niepełna” odnosi się również do przypadku, w którym brakuje obojga rodziców, a dzieci wychowywane są przez starsze rodzeństwo, dziadków lub krewnych, a także do rodzin z obojgiem rodziców w sytuacji, gdy jedno z nich pracuje zawodowo poza miejscem zamieszkania i tym samym nie spełnia obowiązków rodzicielskich¹².

Rodziny rozbite – zdeorganizowane – to takie, w których występują zaburzenia struktury rodziny utrudniające realizację potrzeb jej członków. Czynniki, które przyczyniają się do tego stanu rzeczy, są m.in. rozbitcie rodziny na skutek rozwodu, świadoma separacja rodziców i zmiana miejsca zamieszkania lub też śmierć jednego ze współmałżonków¹³.

Coraz częściej obserwowaną formą rodziny są tzw. rodziny patchworkowe, czyli zrekonstruowane. Z rodziną zrekonstruowaną możemy spotkać się w sytuacji, gdy para dorosłych osób wspólnie wychowuje dzieci i razem prowadzi gospodarstwo domowe. Powstaje ona z połączenia rodzin rozbitych. Partnerzy tworzą nową relację z dziećmi z poprzednich związków. Z pozoru bardzo przypomina rodzinę pełną, jednak w każdym związku przynajmniej jedna osoba nie uczestniczyła w rozwoju dziecka lub dzieci od początku. Tak często dzieje się także w przypadku rodzin zastępczych, gdzie rodzice i dzieci nie muszą być biologicznie

¹⁰ T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2011, s. 115–117.

¹¹ K. Wałęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz...*, s. 33.

¹² *Ibidem*, s. 34.

¹³ *Ibidem*.

spokrewnieni, a wzajemne relacje budowane są od nowa¹⁴. Cechą charakterystyczną rodzin patchworkowych jest fakt, że obecni partnerzy żyją w zgodzie z byłymi i dbają o dobry kontakt dzieci z nowym rodzeństwem¹⁵.

Maria Ryś, wykorzystując koncepcję Davida Fielda, który zajmował się analizą związków międzyludzkich zachodzących w rodzinie, wyróżniła ponadto następujące typy rodzin: chaotyczną, władzy, prawidłową, nadopiekuńczą i uwikłaną¹⁶.

Rodzina chaotyczna jest źle zorganizowana, wewnątrznie rozdarta. Nie można dostrzec w niej poczucia bezpieczeństwa, występują częste konflikty i słabe więzi rodzinne. Nierzadko małżeństwa kończą się separacją lub rozwodem. Wobec dzieci rodzice są surowi i niesprawiedliwi, w wychowywaniu kierują się głównie emocjami. W relacjach z otoczeniem rodzina chaotyczna nie czuje się dobrze, jest nieufna i niechętna do współpracy¹⁷.

Rodzina władzy skupia się przede wszystkim na regułach, obowiązkach i zasadach postępowania. Każdy członek rodziny ma jasno sprecyzowane zadania, jakie do niego należą, a ewentualne porażki spotykają się z krytyką. Osobą dominującą w takiej rodzinie jest z reguły ojciec, który narzuca autorytarny styl wychowania oparty na wydawaniu rozkazów. Relacje uczuciowe w rodzinie władzy są mało istotne, panuje wyraźny chłód emocjonalny. Styl wychowywania dzieci opiera się głównie na ciągłej krytyce i karach niewspółmiernych do przewinienia. Taka rodzina nie chce dostosować się do otoczenia, bronić swoich poglądów. Dzieci z rodzin władzy na skutek ciągłej krytyki nie czują więzi rodzinnych, brak im ciepła i zrozumienia¹⁸.

W rodzinie prawidłowej zauważalna jest indywidualność każdego z jej członków. Jednocześnie wszystkie osoby należące do rodziny są ze sobą mocno związane, szanują się wzajemnie, rozmawiają o problemach i potrafią znaleźć kompromis. Małżonkowie są dla siebie wsparciem, a dzieci mogą zaufać rodzicom i liczyć na pomoc w trudnych chwilach. Czują się kochane i doceniane. Rodzina prawidłowa spędza ze sobą dużo czasu, nie unika również kontaktu z otoczeniem. Dzieci z rodzin prawidłowych z reguły są dobrze przygotowane do dorosłego życia za sprawą pozytywnego wzorca¹⁹.

Rodzina nadopiekuńcza jest przeciwieństwem rodziny władzy. Rodzice całą swoją uwagę poświęcają opiece nad dziećmi, które są głównym czynnikiem determinującym plany całej rodziny. „Dzieci posiadające wpływową pozycję w rodzinie oczekują, a nawet domagają się stałej pomocy ze strony rodziców także

¹⁴ *Ibidem*, s. 35.

¹⁵ I. Burkacka, *Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana*, „Artes Humanae” 2017, nr 2, s. 76.

¹⁶ M. Jankowska, *Wychowanie jako...*, s. 13.

¹⁷ *Ibidem*, s. 13–14.

¹⁸ *Ibidem*, s. 14–15.

¹⁹ *Ibidem*, s. 15–16.

w przypadkach, w których mogliby być samodzielni”²⁰. Rodzice w takich rodzinach nie nadużywają swojego autorytetu, unikają konfliktów, w rezultacie pozwalając dzieciom na zbyt wiele. W konsekwencji dzieci, dorastając, nie są przygotowane do radzenia sobie z trudnościami, często opóźniają moment odejścia z domu rodzinnego, aby się usamodzielnąć.

Z rodziną uwikłaną mamy do czynienia w przypadku silnej więzi, niekiedy wręcz obsesyjnej, rodzica lub rodziców z dziećmi. Taka sytuacja wynika zazwyczaj z problemów małżeńskich. Dzieci pozbawia się indywidualności, narzucając przesadną bliskość. Rodzice stosują różnego rodzaju manipulacje oraz wprowadzają w poczucie winy w przypadku braku współpracy. Dzieci w takich rodzinach za wszelką cenę starają się sprostać oczekiwaniom rodziców, tracąc tym samym własną indywidualność. Relacje między członkami rodziny są nieprawidłowe. Cechą charakterystyczną rodziny nadmiernie uzależnionej jest rutyna, która pozornie ma zapewnić bezpieczeństwo, a w rezultacie nie przyczynia się do rozwoju żadnej jednostki²¹.

Dysfunkcje w rodzinie

W przypadku, gdy rodzina nie spełnia swoich funkcji, zaburzone są relacje interpersonalne, a także panuje ogólna dezorganizacja, mamy do czynienia z rodziną dysfunkcyjną. Definicję rodziny dysfunkcyjnej podaje m.in. Stanisław Kawula, który charakteryzuje ją jako „tę grupę członków, która nie potrafi dostatecznie dobrze wypełniać swoich funkcji rodzicielskich, a więc taką, która nie potrafi sprostać swoim obowiązkom i zadaniom względem swoich dzieci i innych członków rodziny oraz pomyślnie rozwiązywać swoich procesów i sytuacji kryzysowych”²². Według J. Izdebskiej dysfunkcyjności rodziny doszukiwać się można „w aspekcie trudności w wypełnianiu jej funkcji na rzecz społeczeństwa oraz na rzecz członków rodziny. Rodzina dysfunkcyjna nie wywiązuje się w pełni z obowiązków wobec własnych dzieci, zaniedbuje realizację funkcji lub też stwarza zagrożenie występowania tego stanu”²³. Dysfunkcyjność rodziny może przybierać różne formy i zakres, jak również zależy od wielorakich przyczyn związanych nie tylko z sytuacją wewnątrzrodzinną, ale także tych skupionych wokół zjawisk makrostruktury społecznej.

Do grupy przyczyn związanych ze zjawiskami makrostruktury społecznej należą:

- bezrobocie,
- kryzys gospodarczy państwa,

²⁰ *Ibidem*, s. 16.

²¹ *Ibidem*, s. 17–18.

²² H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1/2, s. 8.

²³ B. Krzesińska-Zach, *Pedagogika rodziny...*, s. 48.

- zbyt niskie dochody,
- konflikty społeczne,
- rozpad więzi społecznych,
- niski poziom kultury pedagogicznej społeczeństwa,
- degradacja wartości społecznych,
- migracja ludności,
- wzrost tolerancji i osłabienie norm społecznych,
- przenikanie wzorów zachowań, często niekorzystnych, z państw Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych.

Do przyczyn dysfunkcjonalności mających swoje źródło w środowisku rodzinnym należy zaliczyć:

- niewydolność opiekuńczo-wychowawczą rodziny,
- konflikty rodzinne,
- alkoholizm jednego bądź obojga rodziców,
- uzależnienie narkotykowe,
- ubóstwo rodziny,
- niską kulturę pedagogiczną rodziców,
- przestępczość rodziców,
- rozbicie struktury rodzinnej,
- brak więzi emocjonalnych w rodzinie,
- traumatyczną atmosferę życia domowego,
- negatywne postawy rodzicielskie i cechy osobowe rodziców²⁴.

Przyczyny dysfunkcji rodziny mogą być spowodowane też innymi determinantami, jak również stanowić połączenie kilku czynników. Niemniej każdy z nich wywiera negatywny wpływ na funkcjonowanie rodziny. Dziecko często nieintencjonalnie powiela zachowania swoich rodziców, co jest szczególnie niebezpieczne w przypadku rodzin, które nie wypełniają w sposób należyty swoich funkcji²⁵. Nierzadko występują także przypadki, w których w rodzinach funkcjonujących prawidłowo kształtują się negatywne zachowania społeczne zarówno u dzieci, jak i rodziców.

Formy dysfunkcji

W rodzinach dysfunkcyjnych z reguły większość elementów wychowawczych odbiega od norm reprezentowanych przez rodziny funkcjonalne. Dysfunkcje te mogą przybierać różne formy w zależności od typu danej rodziny i jej sposobów zachowań.

²⁴ H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny...*, s. 9.

²⁵ *Współczesna rodzina: aspekty społeczno-prawne*, red. B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska, Rzeszów 2017, s. 162.

Jedną z form dysfunkcji w rodzinie jest problem bezrobocia. Długotrwałe pozostawanie bez pracy jednego lub obojga rodziców stwarza zagrożenie wystąpienia ubóstwa z powodu braku dochodów na zaspokojenie codziennych potrzeb życiowych. „Brak pracy powoduje degradację ekonomiczną jednostki i rodziny, potęguje biedę oraz rozszerza sferę ubóstwa”²⁶. Stopniowe obniżanie standardu życia może zagrażać prawidłowemu rozwojowi dzieci. Dla każdej rodziny są to sytuacje bardzo stresogenne, ponieważ nierzadko rodzice, nie mając na to wpływu, nie mogą zapewnić dzieciom właściwych dóbr.

Wśród innych form dysfunkcji rodzinnych możemy wyróżnić alkoholizm, narkomanię bądź inne uzależnienie ojca lub matki. Tego typu uzależnienia są bardzo wyniszczające zarówno dla osób uzależnionych, jak i dla całych rodzin. Cały system wartości zostaje zniekształcony, życie rodzinne jest podporządkowane danej używce, a dzieci są zaniedbywane i czują się odrzucone. Dzieci z takich rodzin bardzo często wstydzą się przed rówieśnikami, że należą do tej rodziny, zatajają prawdę, próbują usprawiedliwiać zachowanie rodzica²⁷.

Niepokojącą formą dysfunkcji w rodzinach jest wszelkiego rodzaju przemoc domowa, zarówno w stosunku do partnera, jak i dzieci. Przemoc ta może mieć charakter fizyczny, psychiczny, seksualny, a także ekonomiczny. Osoby będące ofiarami przemocy domowej czują się zagrożone, zastraszone, brak im poczucia własnej wartości, często też doszukują się winy w samym sobie²⁸.

W rodzinie dysfunkcyjnej pojawia się ponadto niewydolność wychowawcza, chłód emocjonalny, zbyt wygórowane oczekiwania wobec dzieci, brak zainteresowania ich sprawami, pozostawienie samym sobie, szantaż, zmuszanie do opowiadania się po jednej ze stron lub nadmierna kontrola²⁹.

Symptomy zachowań dysfunkcyjnych w rodzinie

W każdej z rodzin dysfunkcyjnych kształtują się negatywne wzorce zachowań. W rezultacie powodują one tworzenie nieprawidłowego dla jednostki procesu socjalizacji i przystosowania do życia w społeczeństwie. Pośród negatywnych symptomów zachowań dysfunkcyjnych członków rodziny, a w szczególności rodziców, należy wyróżnić m.in. zerwanie więzi emocjonalnych,

²⁶ B. Krzesińska-Żach, *Pedagogika rodziny...*, s. 49.

²⁷ K. Zalas, *Rodzina z problemem alkoholowym*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, „Pedagogika” 2011, z. XX, s. 294.

²⁸ D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Katowice 2010, s. 19–30.

²⁹ M. Przybysz-Zaremba, *Kontrola rodzicielska a zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, „Pedagogika Społeczna” 2017, nr 4(66), s. 133–144.

nerwową, traumatyczną atmosferę, stosowanie agresji i przemocy, konflikty rodzinne³⁰.

Niektórzy rodzice stwarzają tylko pozory czułych i opiekuńczych, w rezultacie okazując jedynie chłód emocjonalny. Inni z kolei, z pogranicza tzw. patologii społecznej, wręcz demonstracyjnie okazują emocjonalne odrzucenie dzieci, stosując kary cielesne, przemoc psychiczną oraz celowe zaniedbanie. „Rodzice zaniedbujący swoje dzieci tworzą słowne i niewerbalne komunikaty stosunkowo rzadko i w większości sytuacji w sposób niewłaściwy”³¹.

Innym negatywnym przejawem zachowań dysfunkcyjnych są wszelakie spory i konflikty rodzinne. Towarzyszy im nagromadzenie negatywnych emocji i ich przekierowanie na któregoś z członków rodziny. Nieporozumienia i konflikty w rodzinie mogą mieć różne podłoże. W rodzinach dotkniętych bezrobociem i o niskich dochodach finansowych konflikty występują głównie na tle braków środków materialnych, niepotrzebnych wydatków, niegospodarności lub małej zaradności małżonków³². „W rodzinach z dysfunkcją emocjonalną i socjalizacyjną (np. rodziny z problemem alkoholowym) występują konflikty o dużej sile i częstotliwości na tle zazdrości, pomówień, agresji, zaniedbań domowych i opiekuńczo-wychowawczych, negatywnych zachowań alkoholika”³³. Z reguły konflikty te są trwałe i wzbudzają szereg negatywnych emocji, powodują chłodną atmosferę w domu, brak poczucia bezpieczeństwa, izolację lub obojętność.

Dość częstym zjawiskiem w rodzinach dysfunkcyjnych, szczególnie tych z problemem alkoholowym, jest również zjawisko przemocy i agresja. Przejawia się ona jako niezamierzona lub zamierzona agresja fizyczna lub psychiczna z wyraźnym wykorzystaniem przewagi siły, która narusza prawa i dobra osobiste danej jednostki, powodując przy tym jej cierpienie³⁴. W rodzinach, w których stopień dysfunkcji jest dosyć duży, może występować nawet kilka rodzajów przemocy, poczynając od fizycznej, psychicznej, zaniedbania czy nawet seksualnej. Przemoc fizyczną zazwyczaj stosują ojcowie wobec swoich dzieci lub wobec małżonki. Ze względu na swoją przewagę fizyczną mogą doprowadzić do rozległych obrażeń ciała. Ponadto ofiary takiej przemocy oprócz cierpień fizycznych stale czują się zastraszane i boją się wyjawiać prawdę³⁵. Przemoc psychiczną częściej stosują kobiety, jednak nie jest to regułą. Wiąże się ona z ciągłą krytyką, poniżaniem, narzucaniem własnej racji czy szantażem. U ofiar pojawia się lęk, niska samoocena, depresja, wycofanie z kontaktów społecznych. W rodzinach typowo patologicznych

³⁰ H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny...*, s. 10.

³¹ B. Górnicka, *Zaniedbanie dziecka: wybrane aspekty zjawiska*, Opole 2017, s. 37.

³² H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny...*, s. 11.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, s. 12.

zdarzają się również przypadki przemocy seksualnej polegającej na zmuszaniu do pożycia seksualnego, rozbierania, dotykania lub oglądania treści pornograficznych. Szczególnie negatywne skutki przemoc ta wywołuje u dzieci, u których te traumatyczne wydarzenia pozostają na całe życie³⁶.

Najczęściej spotykanym zjawiskiem w rodzinach dysfunkcyjnych jest zaniebdywanie dzieci. Może ono występować w kilku sferach: opiekuńczej (rodzic nie zapewnia bezpieczeństwa dziecku), biologicznej (brak higieny, snu, złe odżywianie), emocjonalnej (brak wsparcia emocjonalnego ze strony rodzica), edukacyjnej (zaniedbywanie obowiązku szkolnego, brak pomocy w nauce) oraz materialnej (niezaspokajanie potrzeb materialnych dziecka)³⁷.

Konsekwencje opiekuńczo-wychowawcze obserwowane u dzieci z rodzin dysfunkcyjnych

U dzieci z rodzin dysfunkcyjnych obserwuje się wiele zaburzeń rozwojowych związanych ze skutkami różnych dysfunkcji. Ponadto istnieje realne zagrożenie niedostosowania społecznego dziecka.

W przypadku częstego obserwowania kłótni rodzinnych, agresji lub przemocy domowej następuje zachwianie w sferze emocjonalnej młodego człowieka. Dzieci, u których w rodzinie występuje przemoc, narażone są na dwa rodzaje zagrożeń. Z jednej strony mogą one być bezpośrednimi świadkami przemocy wobec członków rodziny, z drugiej natomiast same być ofiarami przemocy. W każdej z tych sytuacji dzieci doznają urazów zarówno fizycznych, jak i psychologicznych – „dorastają z silnym poczuciem wstydu i winy”³⁸. Równocześnie stale pobudzany jest układ nerwowy związany bezpośrednio z odczuwaniem emocji. „Ciągłe poczucie zagrożenia przeżywane w środowisku rodzinnym powoduje silne napięcie emocjonalne, agresję lub bierność oraz apatię w zachowaniach”³⁹. Dzieci doświadczające wszelkich objawów dysfunkcji mają również problem z zachowaniem w sferze społecznej. Często odczuwają pustkę i poczucie osamotnienia, brak zrozumienia ze strony najbliższych lub rówieśników, stany lękowe, a nawet depresję. Ponadto dzieci z nietrwałych związków małżeńskich bardzo często muszą płacić o wiele większą cenę niż dorośli „za nieszczęśliwy zbieg okoliczności, za brak doświadczenia, odpowiedzialności i dojrzałości swoich rodziców, a także za ich nierzadko swoiście pojmowane prawo do szczęścia osobistego”⁴⁰.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ L. Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010, s. 30.

³⁹ H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny...*, s. 13.

⁴⁰ D. Graniewska, K. Krupa, B. Balcerzak-Paradowska, *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, Warszawa 1986, s. 79.

Istnieje też zależność między skutkami dysfunkcji w rodzinie a wynikami w nauce, jakie osiągają dzieci z tych właśnie rodzin. „Zachwiane są potrzeby edukacyjne dzieci oraz postawy wobec przekazywanych treści poznawczych i wychowawczo-opiekuńczych w szkole. Dzieci z rodzin dysfunkcyjnych osiągają niższe wyniki edukacyjne. Wykazują niską lub brak motywacji do nauki szkolnej. Są bierne, często apatyczne, niechętnie w podejmowaniu działań edukacyjnych”⁴¹. Deficyty te wywierają istotny wpływ na rozwój intelektualny dziecka.

W rodzinach, w których dominuje problem alkoholowy, dzieci uczą się zachowań agresywnych i przenoszą je na grunt szkolny. Proces poznawczy jest u nich zaburzony, ponieważ stale przeżywają sytuacje rozgrywane się w domu. Niedostatek ekonomiczny rodziców lub zaburzenia w wypełnianiu funkcji opiekuńczej także pozbawiają dzieci aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu szkolnym lub społecznym⁴².

Trudności wychowawcze obserwowane u dzieci z rodzin dysfunkcyjnych wynikają głównie z tego, iż młody człowiek uczy się przede wszystkim poprzez naśladownictwo. Naśladując zachowanie swoich rodziców, uznaje je za normę społeczną. Dlatego też w kontaktach z rówieśnikami dzieci dysfunkcyjne będą stosować agresję (szczególnie wobec słabszych), okazywać gniew, prowokować konflikty, używać wulgarnego słownictwa. Wobec rodziców też wykazują nieposłuszeństwo, są agresywne, często używają kłamstwa lub uciekają z domu⁴³.

Niewątpliwie konsekwencje opiekuńczo-wychowawcze obserwowane u dzieci z rodzin dysfunkcyjnych są bardzo znamienne w skutkach. Prowadzą do szeregu zaburzeń w sferze emocjonalnej i poznawczej dziecka, narażają je na wykluczenie lub niedostosowanie społeczne, a w najgorszym przypadku na powielanie zachowań rodziców. Stałe przebywanie dziecka w środowisku dysfunkcyjnym jedynie utrwala w nim złe nawyki, a wyeliminowanie ich nie jest łatwym zadaniem z wychowawczego punktu widzenia⁴⁴.

Zakończenie

W życiu każdego człowieka rodzina zajmuje wyjątkowe miejsce. Od najmłodszych lat kształtuje osobowość jednostki, przystosowując ją do życia w społeczeństwie. Środowisko rodzinne, dokonując procesu socjalizacji, powinno stwarzać odpowiednie warunki rozwoju dziecka, zapewnić mu bezpieczeństwo, dbać o jego potrzeby, a przede wszystkim otoczyć je miłością. Nie zawsze jednak

⁴¹ H. Cudak, *Dysfunkcje rodziny...*, s. 13.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, s. 13–14.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 14.

dzieje się tak, jak powinno. Wiele rodzin przeżywa trudności wychowawcze, z którymi nie potrafią bądź nie chcą sobie poradzić. Natomiast skutki zachowań dysfunkcyjnych w rodzinach mogą być bardzo poważne. Dlatego też kształtowanie prawidłowych norm i wzorców nabywanych w trakcie socjalizacji pierwotnej ma fundamentalne znaczenie dla życia jednostki. Jak twierdzi profesor Zbigniew Tyszka: „Ludzkość nie wypracowała dotychczas innej instytucji, która mogłaby skutecznie zastąpić rodzinę, i nie wiadomo, czy uda się to w przyszłości”⁴⁵.

Bibliografia

- Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010.
- Burkacka I., *Monoparentalność, wielorodzina i rodzina zrekonstruowana*, „Artes Humanæ” 2017, nr 2.
- Cudak H., *Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze*, „Pedagogika Rodziny” 2011, nr 1/2.
- Górnicka B., *Zaniedbanie dziecka: wybrane aspekty zjawiska*, Opole 2017.
- Granińska D., Krupa K., Balcerzak-Paradowska B., *Samotne matki, samotni ojcowie: o rodzinach niepełnych w Polsce*, Warszawa 1986.
- Gruca-Miąsik U., *Dziecko i rodzina: społeczne powinności opieki i wychowania*, Rzeszów 2007.
- Jankowska M., *Wychowanie jako system wzajemnych oddziaływań rodziców i dzieci*, „Fides et Ratio” 2015, nr 1(21).
- Krzesińska-Żach B., *Pedagogika rodziny. Przewodnik do ćwiczeń*, Białystok 2007.
- Przybysz-Zaremba M., *Kontrola rodzicielska a zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży*, „Pedagogika Społeczna” 2017, 4(66).
- Rode D., *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Katowice 2010.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2011.
- Tyszka Z., *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa* [w:] *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1995.
- Walęcka-Matyja K., *Polimorficzny obraz struktury rodziny w świetle współczesnej literatury psychologicznej*, „Folia Psychologica” 2009, nr 13.
- Współczesna rodzina: aspekty społeczno-prawne*, red. B. Szluz, A. Szluz, M. Urbańska, Rzeszów 2017.
- Zalas K., *Rodzina z problemem alkoholowym*, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, „Pedagogika” 2011, z. XX.

FUNCTIONAL FAMILY AND DYSFUNCTIONAL FAMILY IN THE PROCESS OF FORMATION A NEW SOCIAL INDIVIDUALS

Abstract

The essence of this article is to look at the family, which is an essential element in the process of socialization and the creation of new members of society. From a sociological point of view, the

⁴⁵ Z. Tyszka, *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa* [w:] *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Warszawa 1995, s. 152.

family that is the most important social group. It happens because in the family one gets to know oneself and later formation a new social individual. This article discusses definitions of the family, and also describes the basic functions that each family should fulfill. The article also outlines the division into different types of families, and among them broken and patchwork families are becoming more common. Its content also contains a reference to dysfunctional families that do not properly fulfill their functions or are disturbed in these functions. It also presents the causes of dysfunctions related to intra-family conditions, as well as those resulting from social macrostructure. The article is also devoted to forms and symptoms of dysfunction observed in modern families and their impact on the formation of new social individuals.

Słowa kluczowe: rodzina, socjalizacja, funkcje, dysfunkcje, przyczyny, konsekwencje

Keywords: family, socialization, functions, dysfunctions, causes, consequences